3.4. Статус і режим морських, повітряних та космічних просторів. Участь України у міжнародних конвенційних механізмах

І. МІЖНАРОДНЕ МОРСЬКЕ ПРАВО

1. Основне джерело

Ключовий акт:

Конвенція ООН з морського права 1982 року — UNCLOS

Україна ратифікувала UNCLOS Законом від 3 червня 1999 року № 728-XIV разом з Угодою 1994 року про імплементацію Частини XI Конвенції.

2. Морські простори

Головна схема

берег → внутрішні води → територіальне море → прилегла зона → ВЕЗ → відкрите море

Морський простір	Межа	Правовий режим
Внутрішні води	у бік берега від вихідної лінії	повний суверенітет держави
Територіальне море	до 12 морських миль	суверенітет прибережної держави + право мирного проходу
Прилегла зона	до 24 морських миль	спеціальний контроль
Виключна економічна зона (ВЕЗ)	до 200 морських миль	суверенні права на ресурси + визначена юрисдикція
Континентальний шельф	щонайменше до 200 миль; за умов UNCLOS — далі	суверенні права на дно і надра
Відкрите море	за межами зон державної юрисдикції	свободи всіх держав
Район морського дна	дно і надра за межами національної юрисдикції	спільна спадщина людства

UNCLOS встановлює максимальні межі 12 миль для територіального моря, 24 – для прилеглої зони та 200 – для ВЕЗ.

3. Внутрішні води

До них належать води:

- портів;
- заток у передбачених UNCLOS випадках;
- води з боку берега від вихідної лінії.

Режим

внутрішні води = державна територія → повний суверенітет

Іноземні судна:

загального права мирного проходу не мають.

4. Територіальне море

Межа

до 12 морських миль від вихідних ліній.

Суверенітет держави поширюється на:

води

- дно
- надра
- повітряний простір над ними.

Але існує:

право мирного проходу іноземних суден

прохід має бути безперервним і швидким

- не порушувати мир, добрий порядок або безпеку прибережної держави.

5. Мирний прохід

Дозволено	Прохід перестає бути мирним, зокрема, якщо є
пройти через територіальне море	погроза силою
зайти у внутрішні води / вийти з них	військові навчання зі зброєю
зупинка через форс-мажор або лихо	розвідувальна діяльність
допомога людям чи суднам у небезпеці	пропаганда проти безпеки держави
	рибальство
	серйозне забруднення

Важливо

Мирний прохід стосується суден, а не автоматичного прольоту літаків над територіальним морем.

6. Прилегла зона

Межа

до 24 морських миль від вихідної лінії.

Прибережна держава здійснює контроль для запобігання або покарання порушень:

4 групи правил

митні

- фіскальні
- імміграційні
- санітарні

Формула ЄДКІ

Прилегла зона = 24 милі + МФІС
митні / фіскальні / імміграційні / санітарні.

7. Виключна економічна зона – ВЕЗ

Межа

до 200 морських миль.

ВЕЗ:

❌ не є державною територією.

Прибережна держава має:

Права	Щодо чого
Суверенні права	живі та неживі природні ресурси
Суверенні права	енергія води, течій, вітру
Юрисдикцію	штучні острови та установки
Юрисдикцію	морські наукові дослідження
Юрисдикцію	охорона морського середовища

Інші держави зберігають:

свободу судноплавства

- свободу польотів
- прокладання кабелів і трубопроводів.

8. Континентальний шельф

Це:

морське дно + надра

за межами територіального моря.

Прибережна держава має виключні суверенні права:

розвідка + розробка природних ресурсів.

Важливо

Шельф ≠ водна товща над ним.

Права на шельф:

виникають автоматично (ipso facto та ab initio)
і не залежать від окупації чи спеціального проголошення.

Межа

до 200 морських миль мінімально в розумінні UNCLOS
або за певних геологічних умов — далі, відповідно до ст. 76 UNCLOS.

Для шельфу понад 200 миль діє:

Комісія з меж континентального шельфу (CLCS).

9. Відкрите море

Відкрите море:

не перебуває під суверенітетом жодної держави.

Основні свободи

судноплавство

- польоти
- рибальство відповідно до міжнародного права
- прокладання кабелів і трубопроводів
- наукові дослідження
- створення дозволених міжнародним правом установок.

Основний принцип судноплавства

судно у відкритому морі, як правило, підпорядковується юрисдикції держави прапора.

10. Район морського дна — The Area

Це:

дно морів і океанів + надра
за межами національної юрисдикції.

Статус

спільна спадщина людства.

Жодна держава:

❌ не може проголосити над Районом суверенітет.

Міжнародний механізм:

Міжнародний орган з морського дна (ISA).

11. Міжнародні протоки

Якщо протока використовується для міжнародного судноплавства:

основний режим

транзитний прохід.

Включає:

судноплавство + проліт літальних апаратів.

Важливо

транзитний прохід не може бути зупинений державою, що межує з протокою.

Не плутати

Мирний прохід	Транзитний прохід
територіальне море	міжнародні протоки
лише судна	судна + літальні апарати
може бути тимчасово зупинений за умов UNCLOS	не може бути зупинений

12. Архіпелажні води

Архіпелажна держава може проводити:

архіпелажні вихідні лінії.

Усередині:

архіпелажні води → суверенітет держави.

Але існують:

- мирний прохід;
- архіпелажний прохід морськими коридорами.

Україна не є архіпелажною державою.

13. Острови і скелі

Острів

природно утворена ділянка суші, оточена водою і над водою під час припливу.

У принципі може мати:

територіальне море + прилеглу зону + ВЕЗ + континентальний шельф.

Скеля, яка не здатна підтримувати проживання людей або власне економічне життя:

територіальне море ✅
ВЕЗ ❌
континентальний шельф ❌

14. Україна — Румунія: острів Зміїний

Справа:

Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine)

Міжнародний Суд ООН виніс рішення:

3 лютого 2009 року.

Суд встановив єдину морську межу між ВЕЗ та континентальними шельфами України і Румунії. При делімітації Зміїний не отримав додаткового впливу понад 12-мильну дугу його територіального моря.

15. Україна в механізмах UNCLOS

Україна при ратифікації UNCLOS обрала:

Механізм	Позиція України
Арбітраж за Додатком VII	основний спосіб вирішення спорів
Спеціальний арбітраж за Додатком VIII	рибальство, морське середовище, наукові дослідження, судноплавство
Міжнародний трибунал з морського права (ITLOS)	визнана компетенція щодо негайного звільнення суден та екіпажів
Ст. 298 UNCLOS	Україна зробила передбачені Конвенцією виключення щодо, зокрема, делімітації, історичних заток і військової діяльності

Органи механізму UNCLOS

ITLOS

- Міжнародний Суд ООН
- арбітраж Додатка VII
- спеціальний арбітраж Додатка VIII.

16. Ключові морські конвенційні механізми

Скорочення	Повна назва українською	Предмет
UNCLOS 1982	Конвенція Організації Об’єднаних Націй з морського права 1982 року	загальний правовий режим морських просторів
SOLAS 1974	Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі 1974 року	безпека людського життя на морі
MARPOL 73/78	Міжнародна конвенція про запобігання забрудненню з суден 1973 року, змінена Протоколом 1978 року	запобігання забрудненню з суден
STCW 1978	Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року	підготовка, дипломування моряків і несення вахти
COLREG 1972	Конвенція про Міжнародні правила запобігання зіткненню суден у морі 1972 року	запобігання зіткненню суден

SOLAS, MARPOL та STCW належать до ключових конвенцій Міжнародної морської організації (IMO).

II. МІЖНАРОДНЕ ПОВІТРЯНЕ ПРАВО

17. Основний принцип

Повітряний простір над територією держави

повний + виключний суверенітет держави.

Ст. 1 Чиказької конвенції 1944 року саме так визначає статус повітряного простору.

Схема

суша держави

- внутрішні води
- територіальне море

↑

повітряний простір
= суверенітет держави.

Але над:

ВЕЗ / відкритим морем → суверенітету прибережної держави над повітряним простором немає.

18. Повітряний простір і космос

Міжнародне право досі:

❌ не встановило загальновизнану точну висотну межу між повітряним і космічним простором.

Тому:

Простір	Режим
Повітряний простір над державою	суверенітет
Космічний простір	свобода дослідження та використання; національне привласнення заборонено

19. Чиказька конвенція 1944 року

Повна назва:

Конвенція про міжнародну цивільну авіацію.

Вона:

- встановлює основні принципи міжнародної цивільної авіації;
- закріплює суверенітет над повітряним простором;
- створила ICAO.

Україна приєдналася до Чиказької конвенції:

10 серпня 1992 року.

20. ICAO

International Civil Aviation Organization — Міжнародна організація цивільної авіації.

Статус

спеціалізована установа ООН.

Основні функції:

стандарти безпеки

- аеронавігація
- технічні стандарти
- міжнародна співпраця у цивільній авіації.

Ключовий механізм:

SARPs — міжнародні стандарти та рекомендована практика,

що містяться в Додатках до Чиказької конвенції.

21. Цивільні та державні повітряні судна

Чиказька конвенція застосовується:

✅ до цивільних повітряних суден.

Не застосовується як загальний режим:

❌ до державних повітряних суден.

До державних належать, зокрема:

- військові;
- митні;
- поліцейські.

Державне повітряне судно

не може пролітати над територією іншої держави або приземлятися там без дозволу.

22. Національність повітряного судна

Повітряне судно має національність держави, в якій воно зареєстроване.

Формула:

реєстрація → національність повітряного судна.

23. «Свободи повітря»

Свобода	Суть
1	проліт через іншу державу без посадки
2	посадка з некомерційною метою, наприклад для дозаправлення
3	перевезення зі своєї держави до іншої
4	перевезення з іншої держави до своєї
5	перевезення між двома іноземними державами рейсом, пов’язаним з державою перевізника

Для ЄДКІ

права комерційних міжнародних перевезень не випливають автоматично лише із суверенітету держав — вони надаються міжнародними угодами.

24. Основні авіаційні конвенції, учасницею яких є Україна

Конвенція	Предмет

Чиказька 1944	міжнародна цивільна авіація, ІСАО
Варшавська 1929	відповідальність у міжнародних повітряних перевезеннях — історична Варшавська система
Монреальська 1999	сучасна уніфікація правил міжнародних повітряних перевезень
Токійська 1963	правопорушення на борту повітряного судна
Гаазька 1970	боротьба з незаконним захопленням повітряних суден
Монреальська 1971	боротьба з незаконними актами проти безпеки цивільної авіації

Україна є стороною, зокрема, Монреальської конвенції 1999 року, а також Токійської, Гаазької та Монреальської конвенцій у сфері авіаційної безпеки.

ІІІ. МІЖНАРОДНЕ КОСМІЧНЕ ПРАВО

25. Основний принцип космічного простору

Космос:

❌ не перебуває під суверенітетом жодної держави.

Основна схема

вільне дослідження

- вільне використання
- рівність держав
- міжнародне співробітництво
- заборона національного привласнення.

Ст. ІІ Договору про космос:

космічний простір, Місяць та інші небесні тіла не можуть бути об’єктом національного привласнення.

26. Основні принципи космічного права

Принцип	Зміст
Свобода дослідження	усі держави мають рівний доступ до космосу

Непривласнення	не можна проголосити суверенітет над космосом чи небесним тілом
Мирне використання	особливо суворий режим щодо небесних тіл
Відповідальність держав	держава відповідає за національну космічну діяльність
Міжнародна відповідальність за шкоду	спеціальний режим для шкоди космічними об’єктами
Реєстрація	космічні об’єкти підлягають реєстрації
Допомога космонавтам	спеціальний міжнародний режим допомоги і повернення

27. Військова діяльність у космосі

Заборонено:

розміщувати на орбіті ядерну зброю або іншу зброю масового знищення.

На Місяці та інших небесних тілах заборонено:

- військові бази;
- випробування зброї;
- військові маневри.

Пастка

Договір про космос не встановлює абсолютної демілітаризації всього космічного простору.

28. П’ять основних договорів ООН з космічного права

Договір	Рік	Що регулює	Україна
Договір про космос	1967	основні принципи космічного права	✅
Угода про рятування космонавтів	1968	допомога, рятування, повернення космонавтів і об’єктів	✅
Конвенція про міжнародну відповідальність	1972	шкода, заподіяна космічними об’єктами	✅
Конвенція про реєстрацію	1975	реєстрація космічних об’єктів	✅

Угода про Місяць	1979	діяльність на Місяці та інших небесних тілах	❌

Україна є учасницею перших чотирьох основних договорів ООН з космічного права, але не Угоди про Місяць 1979 року.

29. Відповідальність за космічний об’єкт

Конвенція 1972 року розрізняє:

Шкода на поверхні Землі або повітряному судну в польоті

абсолютна відповідальність запускаючої держави.

Шкода одному космічному об’єкту іншим у космосі

відповідальність на основі вини.

Запускаюча держава — це, зокрема, держава, яка:

запускає
або організовує запуск
або з території / установки якої здійснюється запуск.

30. Реєстрація космічних об’єктів

Схема:

запуск → національна реєстрація → інформація Генеральному секретарю ООН → міжнародний Реєстр ООН.

Важливо

держава реєстрації зберігає юрисдикцію і контроль над космічним об’єктом та його персоналом під час перебування у космосі.

31. Космонавти

Договір про космос називає космонавтів:

«посланцями людства».

Держави мають:

- надавати допомогу у разі аварії чи лиха;
- сприяти рятуванню;
- забезпечувати повернення космонавтів;
- повертати космічні об’єкти відповідній запускаючій державі.

32. Повітряний простір vs космос

Ознака	Повітряний простір	Космічний простір
Суверенітет держави	✅ Держава має повний і виключний суверенітет над повітряним простором над своєю територією	❌ Державний суверенітет не поширюється
Свобода використання всіма державами	❌ Не є автоматично вільним для використання іншими державами	✅ Відкритий для дослідження і використання всіма державами відповідно до міжнародного права
Основний міжнародний акт	Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 року (Чиказька конвенція)	Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, 1967 року (Договір про космос)
Основна міжнародна організація / механізм	Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO)	Організація Об’єднаних Націй; Комітет ООН з використання космічного простору в мирних цілях (COPUOS); Управління ООН з питань космічного простору (UNOOSA)
Національне привласнення	✅ Можливе у формі державного суверенітету над повітряним простором над територією держави	❌ Заборонене; космічний простір і небесні тіла не підлягають національному привласненню
Точна межа між повітряним і космічним простором	❌ Універсально в міжнародному праві не встановлена	❌ Універсально в міжнародному праві не встановлена